

Bijbelse voorstellingen op zilveren accessoires bij de streekdrachten

door Rein Lotterman

In het jaar waarin religie centraal staat in de museale wereld, is het interessant na te gaan welke invloed de bijbel gehad heeft op de dingen van elke dag, maar bovenal op de met zilver versierde onderdelen die behoorden bij het streekkostuum dat gedragen werd tijdens de zondagse kerkgang of op andere hoogtijdagen. Natuurlijk was men in de boerderijen al omringd door vele afbeeldingen ontleend aan de bijbel; denk aan de betegelde wanden, de merklappen met bijbelse motieven (hier ten onrechte "letterdoeken" genoemd), prenten met religieuze onderwerpen en teksten, bijbelse voorstellingen op stoven, mangelplanken, beddenpannen (heel geliefd waren hier "Adam en Eva"), en antieke koperen doopschotels ("De druiven-dragers") die volgens Haasloop Werner in de 17^e en 18^e eeuw de wanden van elke boerderij op de NW-Veluwe sierden enz. enz. En wat te denken van de portretten van de reformatoren Luther, Calvijn en Zwingli die een ereplaatsje kregen op onze "heerd".

Het boek vol zilverwerk.

In gedachten zie je ze weer gaan, de mannen en vrouwen op weg naar de kerk gewapend met kerkboeken met zilveren krappen; hierbij moeten we aantekenen dat het kerkboek van de man gewoonlijk één zilveren krap had en dat van de vrouw voorzover men zich dat financieel veroorloven kon twee. Meisjes kregen bij hun belijdenis wel eens een boek met twee krappen. Bij de nieuwere drachten verdwenen geleidelijk de boeken met de gegoten zilveren krappen en maakten plaats voor de boeken met overslag voorzien van een gouden of zilveren schuifje dat soms voorzien was van een eenvoudige gravering; bij het kiezen van het edelmetaal speelde de knip en het al of niet in de rouw zijn een rol van betekenis.

Bij nadere bestudering blijkt dat op het zilver van de oude kerkbijbels meermalen bijbelse voorstellingen zijn afgebeeld. Op de bijbelsloten staan dan Mozes afgebeeld met de stenen tafelen met de tien geboden en Aäron, de hogepriester. Een enkele keer wordt ook Christus afgebeeld. Hij is herkenbaar aan een stralenkrans rond zijn hoofd.



Op de zijklampen van het bijbelbeslag en bij rijkere bijbels soms ook op de hoekbeschermers en de draaghaken voorzien van ringen waar de kettingen doorgingen, vinden we heel vaak de vier evangelisten, Mattheüs, Markus, Lukas en Johannes. Zo wordt de éénheid tussen het oude- en nieuwe testament gesymboliseerd.

H. Nijman, Kampen. Ca. 1830.

De vier evangelisten

Mattheus wordt in de kerkelijke kunst altijd afgebeeld met een engelenfiguur of jongeling. Hij beschrijft aan het begin van zijn evangelie de genealogie van Christus. Hier wordt het menselijke aspect benadrukt.

Markus wordt gesymboliseerd door een woestijnbewoner, n.l. de leeuw. Zijn evan-

gelie begint met het woord van een roepende in de woestijn.

Lukas vinden we altijd in gezelschap van een rund of os: symbool van het offer. Zijn evangelie vertelt hoe de aartsengel aan priester Zacharias verschijnt met de boodschap dat hij het offer mag brengen: een rund.

Bij Johannes zien we altijd een adelaar: zoals een adelaar een scherpziende, wijde blik heeft, zo zet Johannes in zijn evangelie de aardse gebeurtenissen in eeuwigheids licht. Johannes is ook de evangelist die van God visioenen kreeg op het eiland Patmos. Een adelaar ziet ook scherp vanuit de hoogte. Hij is ook het zinnebeeld van Gods liefde en van Jezus'hemelvaart.

Bovengenoemde symbolen voor de vier evangelisten zouden o.a. terug te voeren zijn naar Ezechiël 1 vers 10, waar de cherubs vergeleken worden met een mens, een leeuw, een os en een adelaar.

Zilveren klederdrachthaken.

Bovengenoemde bijbelse figuren vinden we ook terug op de zilveren haken.

Deze haken zaten aan de meisjesmuts, de poetse, een muts die afstamt uit de 17^e eeuw, aan de schorten (visiteschorten), aan de regenkleden, grote zwarte dubbelgevouwen lappen die tijdens de begrafenis door vier naaste vrouwen over het hoofd gedragen werden en vroeger ook tijdens koude dagen gewoon over de schouders geslagen werden (zie plaat van Bing) en aan de wollen doeken, schoudermanteltjes en tipdoeken bij de latere drachten. De haak aan de poetse was louter ter decoratie en had verder geen functie, maar was hoogstens standbepalend; er werden n.l. ook wel gouden haken gedragen; deze waren meestal van filigrain en hadden geen bijbelse voorstellingen.

Maar ook andere taferelen uit de bijbel komen we op haken tegen w.o. De aanbidding van het Kindeke door de herders. En dan vrouwe Justitia, symbool van de gerechtigheid, de vrouw met in de ene hand het zwaard en de andere de weegschaal, al kwam deze figuur natuurlijk al voor bij de oude Grieken en Romeinen.



Regenkledhaak.

Aanbidding door de herders.

J. de Haas, Kampen. 1857- 1913.



Gedreven zilveren regenkledhaak.

Vrouwe Justitia.

C. v Gelderen, Hierden. P.zn. 1840-1873.

De makers

Naast Schoonhoven werd er ook in Kampen veel bijbels zilver gemaakt voor de N.W. Veluwe. In Kampen werden veel haken en bijbelbeslag met bijbelse taferelen gemaakt door o.a. Jan Jacob Fels (zie afbeelding van een paar gegoten zilveren bijbelklampen in "Glans langs de IJssel" blz. 219, waar Lucas, Johannes, Mozes en Aäron zijn afgebeeld, ca. 1806). Aäron is hier duidelijk te herkennen aan zijn efod (borstlap met de twaalf edelstenen). Op blz. 231 staat een rijk versierd kerkboek afge-

beeld uit 1854 waarvan het zilveren beslag gemaakt is door een vrouwelijke zilversmid n.l. de dochter van Jacob Anna Elisabeth Fels (meesterteken: AF 79 in vierkant).

Andere zilversmeden die bijbelse voorstellingen toepasten zijn o.a.: L. van Gelderen. Schoonhoven 1837-1873. C. van Gelderen Pzn. Schoonhoven. I.P.A. van Dieren. Kampen 1835-1848, J.W.Töpfer. Kampen. 1857-1878. J.P. van den Berg. Kampen. 1910-1924.



*Jozef en de vrouw van Potifar.
Zilveren knoop 18^e eeuw.
(Middelburg)*



*Zilveren Tashaak.
Christus bij de put
met de Samaritaanse vrouw.
Drost Staphorst 1940.*

Het Stedelijk Museum in Kampen is in het bezit van de loden gietvormen van de zilversmid Barteld Ples uit omstreeks 1865. Ook hier zien we bijbelse voorstellingen zoals de Voorstelling van Jezus in de tempel en Mozes die de stenen tafelen stuk gooit (zie Goud en zilversmeden in Kampen, blz. 72).

Veel bijbels zilverbeslag is nog lang gemaakt naar oude modellen. Tot op de dag van vandaag vervaardigt men het in de zilverstad Schoonhoven.



*Zilveren reukdoosje
met "geloof, hoop en liefde".
Amsterdam, 18^e eeuw.*



*Een boek
vol
zilverwerk.*

Tekst en afbeeldingen: Rein Lotterman